

УДК 338.18.78

Тарасюк Г.М.

*доктор економічних наук,
професор кафедри менеджменту і туризму
Житомирського державного технологічного університету*

Горшкова Л.О.

*асистент кафедри менеджменту і туризму
Житомирського державного технологічного університету***ПІДХОДИ ДО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ****APPROACHES TO SOLVING THE PROBLEMS
OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF ENTERPRISES OF UKRAINE****АНОТАЦІЯ**

У статті розглянуто основні проблеми зовнішньоекономічної діяльності як підприємств, так і України загалом. Проаналізовано динаміку експорту та імпорту товарів, визначено товарну та географічну структуру експорту та імпорту товарів, зазначено основні тенденції та характерні риси. Проведені дослідження дали змогу згрупувати негативні чинники впливу на розвиток зовнішньоекономічної діяльності підприємств (зовнішні та внутрішні). Визначено напрями розвитку та вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності підприємств та держави.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, підприємство, експорт, імпорт, управління.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены основные проблемы внешнеэкономической деятельности как предприятий, так и Украины в целом. Проанализирована динамика экспорта и импорта товаров, определена товарная и географическая структура экспорта и импорта товаров, указаны основные тенденции и характерные черты. Проведенные исследования позволили сгруппировать негативные факторы влияния на развитие внешнеэкономической деятельности предприятий (внешние и внутренние). Определены направления развития и совершенствования внешнеэкономической деятельности предприятий и государства.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, предприятие, экспорт, импорт, управление.

ANNOTATION

The article deals with the main problems of foreign economic activity of both enterprises and Ukraine as a whole. The dynamics of export and import of goods is analyzed, commodity and geographic structure of export and import of goods is determined, main tendencies and characteristics are indicated. The conducted studies allowed to group the negative factors of influence on the development of foreign economic activity of enterprises: external and internal. The directions of development and improvement of foreign economic activity of enterprises and the state are determined.

Keywords: foreign economic activity, enterprise, export, import, management.

Постановка проблеми. Зовнішньоекономічна діяльність є невід'ємним елементом господарської діяльності підприємств, організацій, регіонів та України загалом. В умовах становлення ринкової економіки відбулася переоцінка принципів економічного розвитку і, як наслідок, підвищилася роль міжнародного співробітництва. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств сприяє відтворенню експортного потенціалу країни, залученню іноземних інвестицій, формуванню економіки відкритого типу. Тому сьогодні існує гостра необхідність для більшості

підприємств в освоєнні підходів до управління їхньою зовнішньоекономічною діяльністю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств України присвячено достатню кількість публікацій вітчизняних науковців, що підтверджує актуальність обраної проблеми. Так, ефективність зовнішньоекономічної діяльності та її регулювання розглядали А.І. Яковлев, Д.В. Пудрик, інтеграцію підприємств на зовнішні ринки – А.С. Гальчинський, В.М. Геєць. Так, у дослідженнях О.І. Амоші розглянуто проблеми вітчизняної вугільної промисловості у межах вступу України до Світової організації торгівлі. У наукових працях Ф.Ф. Бутиця узагальнено методичні рекомендації, проведений аналіз зовнішньоекономічної діяльності, наведено приклади різноманітних господарських операцій, які відображають особливості зовнішньоекономічної діяльності.

Хоча є досить велика кількість публікацій вітчизняних науковців, узагальнення проблем зовнішньоекономічної діяльності здійснено в них на макро- й мезорівні. На рівні підприємств дослідження мали один певний напрям без комплексного підходу до визначення проблем та обґрунтування перспективних напрямів їх розв'язання, що значно ускладнює розвиток конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, особливо на міжнародному ринку.

Постановка завдання. Мета статті полягає в узагальненні основних проблем та розкритті перспектив здійснення зовнішньоекономічної діяльності підприємствами України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зовнішньоекономічна діяльність – діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на відносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами [10, с. 211].

На рівні підприємства зовнішньоекономічна діяльність спрямована на укладання та виконання контрактів з іноземними партнерами. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності створює для підприємства нові можливості, такі як

використання переваг міжнародного співробітництва та свобода у прийнятті рішень під час здійснення своїх виробничих завдань [6, с. 123].

Динаміку експорту підприємствами умовно можна розділити на такі етапи:

- 1996–2008 рр. – зростання обсягів експорту;
- 2008–2010 рр. – спад;
- 2010–2012 рр. – зростання;
- 2012–2014 рр. – спад;
- 2014–2016 рр. – спад.

Аналізуючи, можемо дійти висновку, що обсяги імпорту коливалися більше, проте в період із 2012 р. до 2016 р. відбувалося скорочення поставок майже в 3,5 разу. Проте, аналізуючи дані з таблиці 1, можна побачити, що кожного року імпорт перевищує експорт. Ця тенденція означає, що торговельний баланс України є пасивним, тобто дефіцитним, що є досить негативною ознакою в розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Також показники експорту та імпорту кожного року зменшуються. Це може привести до припинення діяльності підприємств, що орієнтовані на зовнішні ринки.

Таблиця 1

Динаміка зовнішньоекономічної діяльності підприємств України за 2012–2016 рр., грн

Роки	Експорт	Імпорт
2012	68 809 810,6	84 658 059,9
2013	63 312 022,1	76 963 965,4
2014	53 901 689,1	54 428 716,9
2015	24 766 674,8	24 146 916,6
2016	25 031 215,4	24 580 103,1

Джерело: Складено на основі статистичної звітності України

Дані таблиці 2 дають підставу узагальнити, що в Україні незадовільна структура експорту, основну частку якої становлять сировинні матеріали, що позиціонує нас як сировинний додаток розвинених країн (частка сировини становить не менше 50%). Отже, параметри товарної структури сьогодні не відповідають сучасним тенденціям глобального розвитку.

Також із таблиці бачимо, що високотехнологічні товари, машини та обладнання становлять досить мізерну частину. З цього випливає, що основними конкурентними перевагами для економіки України є вартість природних ресурсів та робочої сили (вони є досить дешевими).

Також було проаналізовано географічну структуру зовнішньоекономічної діяльності підприємств України (рис. 1 та рис. 2). Як видно з наведених рисунків, найбільшим партнером в експорті та імпорті є країни ЄС, далі йдуть Китай, Росія, Індія, Білорусія.

Також можна зазначити, що з початком воєнних дій на сході України (на початок 2015 року) експорт та імпорт товарів у Росію скоротився майже в 4 рази. Натомість зріс відсоток експорту до країн ЄС.

На основі проведеного аналізу зовнішньоекономічної діяльності підприємств України бачимо, що на сучасному етапі економічного і політичного розвитку процес проникнення вітчизняних підприємств на зарубіжні ринки супроводжується певними проблемами. Зовнішніми чинниками, що стримують розвиток зовнішньоекономічної діяльності підприємств України, є політичні, фінансово-економічні, інституційні та чинники глобального середовища. Проте на формування економічної взаємодії між краї-

Таблиця 2

Товарна структура зовнішньоекономічної діяльності підприємств України за 2016 р., млн. дол. США

Товари	Експорт	Імпорт
Живі тварини; продукти тваринного походження	823,4	548,2
Продукти рослинного походження	7971,5	1146,2
Жири та олії рослинного та тваринного походження	3299,8	182,3
Готові харчові продукти	2468,4	1607,7
Мінеральні продукти	3099,5	11692,0
Продукти хімічної промисловості	2130,8	5009,2
Полімерні матеріали та вироби з них	412,6	2646,2
Шкури необроблені	114,7	167,4
Деревина та вироби з неї	1107,2	148,2
Вироби з інших целюлозно-волокнистих матеріалів	617,1	878,1
Текстильні матеріали та текстильні вироби	634,2	1414,6
Взуття, головні убори, парасольки	150,8	248,3
Вироби з каменю, гіпсу, цементу	331,6	510,0
Перли, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	82,0	71,9
Недорогоцінні метали та вироби з них	9470,7	2004,2
Машини, обладнання та механізми	3940,9	6273,4
Засоби наземного, водного та літаючого транспорту	679,2	1743,6
Прилади та апарати оптичні	158,6	463,8
Різні промислові товари	524,3	511,9

Джерело: складено на основі статистичної звітності України

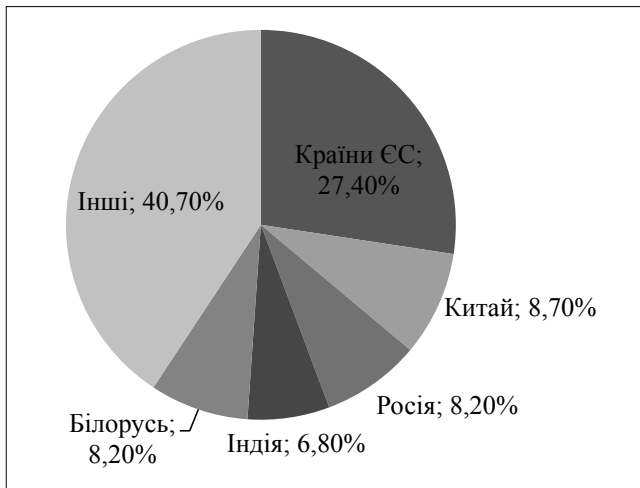

Рис. 1. Основні країни-партнери в експорті товарів у 2016 р.

Джерело: [14]

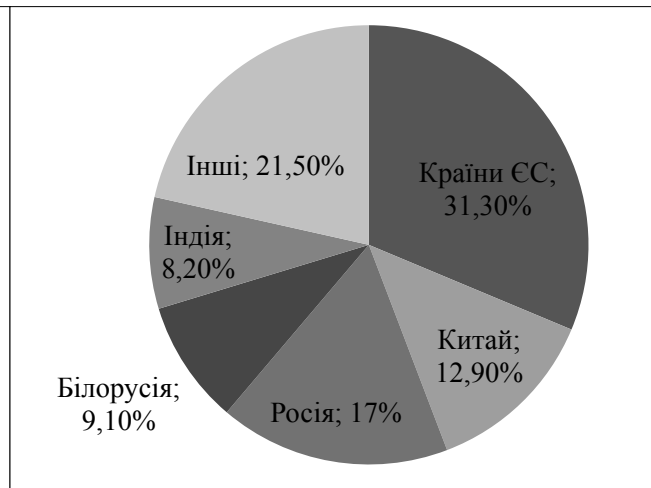

Рис. 2. Основні країни-партнери в імпорті товарів у 2016 р.

Джерело: [14]

нами, тобто на міжнародному рівні, впливає сукупність різних чинників: економічна криза, високий рівень конкуренції на міжнародному ринку, різні бар'єри виходу на ринки [5, с. 171].

Також до проблем, з якими стикаються підприємства України, можна віднести такі як:

1. Значна частина морально та фізично застарілої техніки. Недостатня ресурсна та технологічна гнучкість, невчасне або взагалі не впровадження провідних науково-технічних розробок у виробництво.

2. Низький рівень інвестиційної привабливості. Неприятливий інвестиційний клімат не дають змоги отримати додаткові фінансові ресурси для розвитку підприємств, встановлення провідного обладнання, наукових розробок, упровадження інновацій.

3. Дестимуляційна кредитна політика держави (недоступність кредитних ресурсів).

4. Незадовільна податкова, валютна та митна політика України.

5. Нестабільна політична ситуація в Україні, високий рівень корупції та недовіра населення до держави як гаранта виконання умов та контрактів.

6. Нераціональна географічна структура експорту товарів Україною. Ця структура експорту визначається саме потребами зарубіжного ринку, а не перевагами вітчизняних товаровиробників.

7. Найбільшим негативним чинником є ефект імпортозаміщення, який свідчить про незахищеність та нерозвиненість внутрішніх ринків України. На нашу думку, це результат економічної політики України загалом.

8. Некваліфіковані кадри. Недостатньо уваги приділено мотивації та розвитку персоналу – основної рушійної сили розвитку підприємства.

9. Ще однією суттєвою проблемою є неефективність системи менеджменту зовнішньоеконо-

мічної діяльності як підприємств, так і країни загалом. Відсутність стратегічного маркетингового підходу в управлінні підприємством, адже часто використовують прийом «короткотермінового пристосування».

Наведені причини стримування розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств України вимагають проведення в економіці держави прогресивних інноваційних заходів, які б дали змогу вийти на новий рівень розвитку міжнародного співробітництва. До них можна віднести:

1. Підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Насамперед необхідно визначити найбільш привабливі країни для експорту товарів. Підприємству, яке вирішило вийти на міжнародний ринок, необхідно врахувати обмеження та правила входження на ринок конкретної країни.

2. Підвищення конкурентоспроможності за рахунок вкладення власних коштів у розвиток та впровадження передових технологій у виробництво, а також використання міжнародних стандартів якості ISO. Також важливо зазначити, що необхідно вдосконалювати системи якості підприємства на засадах концепцій загального управління якістю (TQM), якими передбачено безперервне вдосконалення організації, поліпшення якості продукції і задоволення потреб усіх зацікавлених сторін.

3. Зменшення впливу бюрократичної тяганини, тобто можливість вирішення всіх розбіжностей з міністерствами дистанційно. Також необхідно вдосконалити податкову, валютну та кредитну політику України.

4. Впровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій, підвищення рівня механізації та автоматизації виробництва, залучення до управління підприємствами висококваліфікованих фахівців із відповідно високим розміром заробітної плати.

5. Врегулювання конфліктної ситуації з Росією.

6. Налагодження ділових стосунків з передовими країнами світу, такими як США, Китай, Японія.

7. Підтримка вітчизняного товаровиробника.

Впровадження запропонованих заходів дасть змогу розширити ринки збуту товарів чи вийти на принципово нові ринки, розширити наявний асортимент товарів, запозичувати досвід ведення бізнесу у зарубіжних підприємств.

Висновки. Зазначені проблеми дають змогу систематизувати і чітко визначити напрями їх подолання для забезпечення ефективної зовнішньоекономічної політики підприємствами України. Названі напрями розвитку підприємств повинні системно відображатись у стратегіях розвитку зовнішньоекономічної політики як підприємств, так і держави загалом. Тому перспективою подальших досліджень вважаємо розроблення пропозицій щодо формування механізму управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Амоша О.І. Проблеми вітчизняної вугільної промисловості у світлі вступу України до Світової організації торгівлі / О.І. Амоша, А.І. Кабанов, Л.Л. Стариченко / Проблеми розвитку зовнішньоекономічної діяльності. Донецьк: Ін-т економіки пром-ті НАН України, 2006. 68 с.
- Амоша О.І. Перспективи розвитку та реформування вітчизняної вугільної промисловості на фоні світових тенденцій: наукова доповідь / О.І. Амоша, А.І. Кабанов, Л.Л. Стариченко. Ін-т економіки промисловості НАН України. Донецьк, 2005. 32 с.
- Бутинець Ф.Ф. Підруч. для студ. вищ. навч. закл., що навч. за освіт.-проф. прогр. підгот. бакалавра з економіки зі спец. «Облік і аудит» / Ф.Ф. Бутинець, І.В. Жигла, В.М. Пархоменко / Житомир. інж.-технол. ін-т. – 2-е вид., Допов. и переробл. Житомир: ПП «Рута», 2001. 544 с.
- Гальчинський А.С. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції» / А.С. Гальчинський, В.М. Геєць та ін.; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. К.: ЮЦ Держкомстату України, 2004. 416 с.
- Геєць В.М. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: [монографія]: у 2 ч. Ч. 2 / за ред. В.М. Геєця, А.А. Мазаракі. К.: Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2008. 273 с.
- Зосимова Ж.С. Проблеми та умови покращення зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств / Ж.С. Зосимова // Економіка. Управління. Інновації. 2013. Вип. 2 (10). С. 119–124.
- Ковтун Е.О. Шляхи оптимізації зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств. / Е.О. Ковтун, І.В. Поліщук, Ю.М. Турець // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. В. 6, Ч. 1. С. 172–174.
- Крикунова В.М. Чинники, динаміка і структура зовнішньоторговельної діяльності підприємств України / В.М. Крикунова, С.В. Фомішин // Економічні інновації. 2013. С. 92–101.
- Ключник А.В. Регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектора в умовах євроінтеграційних процесів України / А.В. Ключник, А.І. Федоренко // Економіка та інноваційний розвиток національного господарства. 2013. № 4. С. 11–15.
- Мазаракі А.А. Зовнішньоторговельні аспекти конкурентної політики України в умовах СОТ: монографія / А.А. Мазаракі, В.В. Юхименко, О.П. Гребельник Т.М. Мельник та ін.; за заг. ред. А.А. Мазаракі. Київ, 2008. 309 с.
- Маталка С.М. Управління ефективністю зовнішньоекономічної діяльності підприємств: монографія / С.М. Маталка. Луганськ: Ноулідж. 2011. С. 210.
- Пудрик Д.В. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового підприємства: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.04 / Д.В. Пудрик; НАН України. Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2008.
- Яковлев А.І. Удосконалення методів визначення ефективності ЗЕД / А.І. Яковлев // Фінанси України. 2014. № 9. С. 25–27.
- Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>;
- Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квітня 1991 р. № 959-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 29. URL: <http://www.rada.gov.ua>.